

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.10, No. 20
Autumn 2021 & Winter 2022

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

The Nature of The Prime Matter According to the Principles of Sadra's Philosophy (in the View of Contemporary Commentators of Transcendent Theosophy)

Seyede Roghaye Mousavi¹
Mansour Imanpour²
Ghulam Hossein Ahmadi Ahanghar³
Hassan Fathi⁴

Abstract

The Prime matter is one of Principles Islamic philosophy that plays an effective role in many important issues of Islamic philosophy, but it has always been disputed by

---

¹. Phd student of Islamic philosophy and theology of Azarbijan Shahid Madani University, corresponding author
Mosaviroghaye688@yahoo.com

². Associate Professor of Islamic philosophy and theology of Azarbijan Shahid Madani University Man3ima@yahoo.com

³. Assistant Professor philosophy of Azarbijan Shahid Madani University
Ahmadiyahangar.babol@gmail.com

⁴. Associate Professor of philosophy University of Tabriz Hfathi42@yahoo.com

Received: 12/04/2021

Reviewed: 16/05/2021

Revised: 19/06/2021

Accepted: 01/07/2021

commentators on transcendent theosophy, including contemporary commentators in transcendent theosophy, due the ambiguities that exist in prime matter's identity. Since many epistemological and ontological issues of Islamic philosophy are based on the acceptance of prime matter. Therefore, it seems that the way interprets prime matter subconsciously will spread to those issues as well and it will affect them. Sadra's philosophy, on the other hand, is a philosophical system based on certain principles such as the Existence, the simplicity of existence, the gradation in being, and substantial motion. It seems necessary to determine the nature of matter according to the principles of Sadra's philosophy. In present study, it was obtained by descriptive-analytical method that according to Sadra's philosophical principles, in the view of contemporary commentators on transcendent theosophy, prime matter is not the same as conventional substances and only the name of it remains and, it is interpreted and delivered in abstract concept comparison with the weak being completed with its next stage.

Keywords: Prime Matter, Contemporary Commentators, Transcendent Theosophy.

Problem Statement

The discussion on the issue of "matter and form", especially "prime matter", is one of the most challenging topics in Muslim philosophical books, which is directly influenced by Greek philosophy and natural sciences of the past. Substance is the most important category in Aristotle's metaphysics. He considered the prime matter as essence in its truest sense (1029a1-5) and sees it as the subject or foundation for opposite change (1042b30-35).

Over time, the concept of matter has evolved in the works of Muslim thinkers, so that some deny its existence altogether and offer some other unwell-known new explanations of this philosophical concept.

Among Islamic philosophers Farabi holds that the prime matter is a substance that accepts forms and the same capacity (Farabi, 1999, pp 176, 144).

Ibn sina also divides the substance into five types: Matter, form, body, soul and intellect (ibn sina, 1984a, p 60). He considers substance to exist without matter (idem, 1984b, p144, idem, 2000, p 497) and he considers prime matter to be the substance because it is not in the subject (idem, 1980, p93).

It can also be seen by reflecting on the works of Sheikh Ishraq. In the *Hikma al-Ashragh*, he refutes the theory of the composition of Form and Matter on the nature of corporeal substances. He considers the body as mere extension and the amount of substance (Sohravardi, 1976, p 148).

With the arrival to Mulla Sadra's philosophy, the issue took on a different form. There are various sayings in his works about prime matter. Sometimes, like her predecessors and consequently the republic, he considers prime matter to be the substance and first concept (Sadra, 1981, vol 5, p77). in some cases, it refers to matter and form In such a way that the lowest level of existence belongs to the prime matter

(Sadra, 1981. vol1, p339, idem, 2008, p82). existence which is the weakest existence and Goodness. (idem, 1981, vol1, p342) And located on the sidelines (ibid, vol2, p34).

now the main question of the present study is this According to the foundations of transcendent theosophy, in the view of contemporary commentators, what is the truth of the prime matter? in this regard done, the conceptual explanation of the important principles of transcendent theosophy And explain the views of contemporary commentators, including Allameh Tabatabai, Javadi Amoli, Mesbah Yazdi, Motahhari, Hassanzadeh Amoli on the truth of prime matter.

Method

The method taken in this article is a descriptive-analytic as a basic research.

Findings and Results

Reflecting on what has been said, it has become clear that in the interpretations of commentators who are contemporary with transcendent theosophy, according to their foundations, prime matter is not a substance and the first intelligible as Aristotelian meaning. Rather, it is a philosophical concept that is abstracted from comparing moving and evolving beings to future perfections. And as a result, we can say that the subject of prime matter in Transcendent Theosophy has lost its historical identity and is practically interpreted as a concept abstracted from the comparison of moving beings. Therefore, we can no speak of substantial matter and form. Rather, matter and form are two mental concepts or two mental validities. In other words, matter and form are two aspects of the body that the body is entirely both matter and form, but matter is abstracted from the imperfect aspect of the single existence and the form in its full aspect. hence, these two components are incomplete to perfect.

References

- Aristotle, *Metaphysics*, translated by David Ross, in the complete works of Aristotle, edited by J. Barnes, Princeton university press, 1984. English
- Amoli, M, *Dorar Al Fawayid (talyghat ala sharh Almanzume lil Sabzwary)*, Gom, Ismaelian, 1998. Arabic
- Farabi, A, *Farabi's philosophical writing*, translated by Saeed Rahimian, first edition, Tehran, scientific and cultural publications, 1999. Persian
- Fayyazi, Gh, *Existence and quiddity in Hekmat Sadraei*, Hossein Ali Sheidan Sheid, third edition, Qom, Research Institute and University, 2011. persian
- Hasanzadeh Amoli. H, *Etihad Aghil Bi Maeghul*, second edition, Tehran, Hekmat, 1987. Persian

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
 Ontological Researches
 semi-annual scientific journal
 ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
 Type: Research

Vol.10, No. 20
 Autumn 2021 & Winter 2022

پژوهش‌های هستی‌شناختی
 دو فصلنامه علمی
 نوع مقاله: پژوهشی
 سال دهم، شماره ۲۰
 پاییز و زمستان ۱۴۰۰
 صفحات ۴۵۵-۴۸۰

حقیقت هیولای اولی بر اساس مبانی فلسفه صدر ا (از منظر شارحان معاصر حکمت متعالیه)

سیده رقیه موسوی^۱

منصور ایمان پور^۲

غلامحسین احمدی آهنگر^۳

حسن فتحی^۴

چکیده

ماده اولی یکی از ارکان فلسفه اسلامی است که در بسیاری از مسائل مهم هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی آن، نقش سازنده‌ای دارد، لکن هویت هیولا در حکمت متعالیه با چالش‌ها و ابهاماتی مواجه

^۱. دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، نویسنده مسئول

Mosaviroghaye688@yahoo.com

man3ima@yahoo.com

ahmadiyahangar.babol@gmail.com

hfathi42@yahoo.com

^۲. دانشیار فلسفه اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

^۳. استادیار فلسفه دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

^۴. دانشیار فلسفه دانشگاه تبریز

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۳

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۲/۲۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۳/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۱۰

شده و همواره مورد اختلاف مفسرین حکمت متعالیه از جمله شارحان معاصر واقع شده است. اکنون پرسش این است که آیا از نظر شارحان معاصر، ماده اولی با همان تفسیر ارسطویی و مشابهی همچنان مورد قبول این متفکران است یا تفسیر دیگری از آن ارائه شده است؟ و اگر هم اسمی و نامی از آن به میان می‌آید تنها اشتراک لفظی با تعبیر مصطلح و ارسطویی دارد؟ پاسخ این است که بر اساس رویکرد توصیفی - تحلیلی می‌توان گفت که ماده اولی، بر پایه مبانی فلسفه صدرایی به ویژه نظریه تحول و اشتداد وجودی، دیگر همان ماده‌المواد مرسوم و مشهور در بستر تاریخی و ارسطویی نیست و مفهوم ماده به عنوان یک مفهوم انتزاعی و معقول ثانی فلسفی از مقایسه وجود ضعیف در حال استكمال با مرتبه بعدی آن، انتزاع و حاصل می‌شود. تعبیرات صریحی نیز (مبتنی بر مبانی حکمت متعالیه) در آثار خود ملاصدرا و شارحان و مفسران آثار او وجود دارد که بر نفی هیولا به عنوان یک جوهر مستعد (مشایی) دلالت دارد و ماجرای حرکت را بر اساس تحول و شکوفایی وجود ضعیف و رقیقه تبیین می‌کند. تشریح و تبیین این نکته بنیادی، همان وظیفه‌ای است که این مقاله بر عهده گرفته است. واژگان کلیدی: هیولای اولی، ماده‌المواد، شارحان معاصر، حکمت متعالیه.

بیان مسئله

مبحث «ماده و صورت» به ویژه «ماده یا هیولای اولی» از مباحث چالش بر انگیز در کتب فلسفی مسلمانان است که به طور مستقیم، متأثر از فلسفه یونان و طبیعیات گذشته است. ارسطو همه موجودات را به اصل یگانه جوهر باز می‌گرداند. او برخی از موجودات را جوهر و برخی را در پیوند با جوهر و از حالات جوهر می‌داند (1003b5-10). از این رو جوهر در ما بعد الطبیعه ارسطو، مهم‌ترین مقوله به شمار می‌رود. ایشان موضوع نخستین (هیولا) را، جوهر در حقیقی‌ترین معنای آن تلقی کرده است (1029a1-5) و آن را موضوع یا زیر نهاد برای دگرگونی‌های متقابل می‌داند (1042b30-35). این نظر ارسطو در باب ماده و صورت در مقابل نظریه اتمسیت‌ها بود که جسم را مرکب از ذرات ریز می‌دانستند (مطهری، ۲۰۰۱، ج ۵، ص ۵۳۵، ج ۷، ص ۱۵۰)، در حالی که ارسطو آن را مرکب از ماده و صورت متصل می‌دانست (۱۵-۱۰۷۰a۱۰).

با گذر زمان، مفهوم ماده‌المواد در آثار اندیشمندان مسلمان تطورات گوناگونی یافت، به طوری که برخی وجود آن را به کلی انکار و برخی تبیین‌های نوین غیر مشهوری از این مفهوم فلسفی ارائه کرده‌اند. در میان فلاسفه اسلامی، فارابی هیولا را جوهری پذیرنده صور

و عین استعداد می‌داند (فارابی، ۱۹۹۹، صص ۱۷۶ و ۱۴۴) که در عالم تحت القمر در ادنی مرتبه هستی واقع شده و فاقد هر نوع صورتی است (همو، ۲۰۰۰، صص ۶۹-۹۷). ابن سینا نیز جوهر را به پنج قسم تقسیم می‌کند: ماده، صورت، جسم، نفس و عقل (ابن سینا، ۱۹۸۴ الف، ص ۶۰). وی جوهر را «موجود لا فی موضوع» می‌داند (همو، ۱۹۸۴ ب، ص ۱۴۴؛ همو، ۲۰۰۰، ص ۴۹۷) و هیولا را از آن جهت که در موضوع نیست، جوهر به شمار می‌آورد (همو، ۱۹۸۴ الف، صص ۶۷-۶۸؛ همو، ۱۹۸۰، ص ۹۳). مبنای سخن ابن سینا در خصوص هیولا نیز همان نظریه قائل به ترکیب جسم از ماده و صورت است که میراث تفکر ارسطویی است.

با تأمل در آثار شیخ اشراق هم ملاحظه می‌شود که او در حکمه الاشراق نظریه ترکیب جسم از هیولا و صورت جسمیه را ابطال و جسم را صرف اتصال و مقدار جوهری می‌داند (سهروردی، ۱۹۷۶، ص ۱۴۸).

مبحث مذکور با رسیدن به فلسفه ملاصدرا، صورت دیگری به خود گرفت. در آثار وی در باب ماده‌المواد، سخنان مختلفی موجود است که گاهی متناقض به نظر می‌رسند، بر همین اساس، حتی برخی آن را منبعث از ترکیب ناهمگون مکتب صدرایی از آراء مکاتب فکری گوناگون دانسته‌اند (هدایت افزاء، ۲۰۱۷، ص ۱۱۵). تفاسیر مختلف صدرای از ماده‌المواد عبارتند از:

۱. گاهی هم چون پیشینیان و به تبع جمهور، هیولا را جوهر و معقول اول تلقی می‌کند (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۵، ص ۷۷). به گونه‌ای که در جای دیگری ماده را استعداد، و صورت را مستعد له می‌داند (همان، ج ۵، ص ۷۵). وی در بیان این معنا، دیدگاهی هم چون ابن سینا دارد، زیرا هیولا جوهری است که فعلیت آن چیزی جز قبول و استعداد نیست (همو، ۱۹۸۴ الف، ص ۳۲؛ همو، بی‌تا، ص ۶۲)، بلکه عین استعداد است (مطهری، ۱۹۹۰، ج ۱، ص ۲۱۱) و وحدت شخصی/جنسی آن به جهت ضعفش با کثرت اجرام مادی سازگار است (صدرالدین شیرازی، ۲۰۰۱، ص ۵۲؛ همو، ۱۹۸۱، ج ۸، ص ۲۸۶).
۲. در مواردی، ماده و صورت را به وجود ارجاع می‌دهد. به گونه‌ای که نازل‌ترین مرتبه وجود را متعلق به هیولا می‌داند (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۳۳۹؛ همو، ۲۰۰۸،

ص ۸۲) وجودی که ضعیف‌ترین وجود و خیر است (همو، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۳۴۲) و در حاشیه وجود قرار دارد (همان، ج ۲، ص ۳۴).

۳. گاهی نیز بر پایه مبانی فلسفی خود، ماده را تا حد و مرز حذف شدن سوق می‌دهد و آن را به عنوان یک مفهوم تحلیلی منتزع از وجود سیال (در نسبت و اضافه به مرتبه بعدی) معرفی می‌کند (همان، ج ۳، ص ۶۳؛ همو، ۱۹۹۷، ج ۲، ص ۵۵۷-۵۵۸).

شارحان حکمت صدرایی نیز به تبع صدرا به شیوه‌های مختلف به تبیین حقیقت ماده‌المواد پرداخته‌اند. از این رو سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که ماده اولی در نگاه شارحان معاصر حکمت متعالیه چگونه تبیین می‌شود؟ در این راستا به مسائل فرعی تبیین مبانی حکمت صدرایی و نظرات گوناگون شارحان معاصر صدرایی پیرامون حقیقت ماده‌المواد نیز پرداخته می‌شود.

پیشینه پژوهش

در باب موضوع ماده‌المواد، پایان نامه و مقالاتی نگاشته شده‌اند، مانند؛ «سیر تطورات اصطلاح هیولای اولی در آثار اندیشمندان مسلمان» محمود هدایت افزا و محمد جواد رضایی‌ره که در شماره ۳، نشریه تاریخ فلسفه، زمستان ۲۰۱۷ و مقاله «بررسی تناقضات درونی و نوآوری‌های ملاصدرا در مورد هیولای اولی» محمود هدایت افزا که در شماره ۳، نشریه حکمت و فلسفه، پاییز ۲۰۱۷ منتشر شده‌اند. آثار دیگری نیز مرتبط با بحث ماده‌المواد نگاشته شده‌اند. ولی اثر مستقلی در موضوع «حقیقت هیولای اولی بر اساس مبانی فلسفه صدرا از منظر شارحان معاصر حکمت متعالیه» وجود ندارد. بنابراین مطلوب نوشتار حاضر، تفسیر نهایی ماده‌المواد اولی بر اساس مبانی اصالت، تشکیک و بساطت وجود و حرکت جوهری از دیدگاه شارحان معاصر حکمت متعالیه همچون علامه طباطبایی، مطهری، جوادی آملی، مصباح یزدی و حسن زاده آملی است که به نظر می‌رسد کار و تحقیقی جدید است. ما در این مقاله ابتدا، به توضیح اجمالی مبانی حکمت متعالیه - که در این مسئله مؤثر هستند - می‌پردازیم و پس از آن سخنان شارحان معاصر را در باب این موضوع تشریح و تحلیل می‌کنیم.

۱. تبیین مفهومی مبانی نظام فلسفی صدرای

مهم‌ترین مبانی حکمت صدرایی دخیل در مسئله پژوهش حاضر به شرح زیر هستند:

۱-۱. اصالت وجود

یکی از اصول حکمت متعالیه که در اغلب مباحث بدون واسطه یا با واسطه نقش بنیادی ایفا می‌کند، مسئله اصالت وجود است که با تشکیک وجود و حرکت جوهری، ماجرای ماده و صورت را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. سؤال از «اصالت وجود یا ماهیت» توسط میر داماد مطرح شد (میرداماد، ۲۰۰۲، ج ۱، ص ۵۰۴) و صدرای به «اصالت وجود و اعتباریت ماهیت» اذعان کرد (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۳۸-۳۹؛ همو، ۱۹۸۴، ص ۱۸-۹)، به این معنا که وجود، بالذات و حقیقتاً موجود و متحقق است و ماهیت، بالعرض و بالتبع موجود است (همو، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۴۰؛ مدرس زنوزی، ۱۹۹۷، ص ۲۱۲-۲۱۳)؛ یعنی آنچه در خارج حقیقتاً موجود است، وجود است (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۳۹؛ همو، ۱۹۹۹، ص ۱۸۲).

به عبارت دیگر وجود، اساس موجودیت و تحقق و به خود موجود است، اما ماهیت به خود (بذاتها) موجود نیست، بلکه به واسطه وجود موجود (فیاضی، ۲۰۱۱، ص ۳۲) و اعتباری است. البته ساخته ذهن و معدوم محض هم نیست، بلکه به واسطه وجود بهره نفس‌الامری از وجود دارد (معلمی، ۲۰۰۴، ص ۸۹؛ یزدان پناه، ۲۰۱۰، الف، ص ۱۷۸-۱۷۷؛ سبزواری، بی‌تا، ص ۱۴۴).

بنابراین هر چیزی که بهره‌ای از واقعیت داشته باشد، وجود دارد و در واقع، وجود، مساوق تحقق و فعلیت است.

۱-۲. بساطت وجود

از جمله مبانی حکمت متعالیه در بخش امور عامه، بساطت وجود است که اگر اصالت وجود به نحو صحیح تقریر گردد و مشخص شود که وجود عین تشخیص خارجی است و کلیت و ابهام در آن راه ندارد، دانسته می‌شود که در وجود، فرض جنس و فصل و نوع معنی ندارد و این بحث از رسوبات اصالت ماهیت است (مصباح یزدی، ۲۰۰۱، ج ۱، جزء ۱، ص ۱۸۷).

واژه بسیط معانی گوناگونی دارد که یکی از معانی آن نداشتن جزء است (ابن رشد، ۱۹۹۳، ص ۱۴۴) و مقصود از بساطت وجود، همین معناست.

طبق نگرش حکمت متعالیه بساطت وجود مربوط به حقیقت وجود است و نه مفهوم آن (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۶، ص ۱۶؛ مصباح یزدی، ۲۰۰۸، ج ۱، ص ۱۱۱-۱۱۲) و منظور از حقیقت وجود، افراد و مصادیق عینی وجود است نه وجود خارجی بما لها من مراتب و نه وجود لا بشرطی که خالی از هر گونه تعیین است و اصلاً موجود نیست و نه واجب الوجود و مرتبه وجوب وجود (مصباح یزدی، ۲۰۰۱، ج ۱، جزء ۱، ص ۱۹۷). بنابراین حقیقت وجود نه کلی است و نه جزئی، نه عام است و نه خاص. زیرا این عناوین از صفات ماهیات هستند (صدرالدین شیرازی، ۲۰۰۳، ب، ص ۸۰۰؛ همو، ۲۰۰۷، ج ۱، ص ۵۱۶). همچنین صدرا از بی‌نیازی وجود به تعریف (صدرالدین شیرازی، ۲۰۰۷، ج ۱، ص ۵۱۵) و نداشتن وجود ذهنی نتیجه می‌گیرد که وجود فی ذاته بسیط است (همو، ۲۰۰۳، الف، ص ۱۰).

با کنار رفتن ترکیب و کثرت، وحدت حقه به وجود نسبت می‌یابد (عباس زاده و فیاضی، ۲۰۱۴، ص ۱۵)، لکن در حکمت متعالیه اصل کثرت نفی نمی‌شود، بلکه بازگشت آن به همان حقیقت وجود است و این گونه پای تشکیک به وجود باز می‌گردد (صدرالدین شیرازی، ۲۰۰۷، ج ۲، ص ۷۳۹).

حال بنا بر پذیرش این مبنا پرسش این است که با وجود بساطت وجودات از جمله بساطت وجودهای مادی، چگونه می‌توان از ترکیب یک موجود از دو جوهر به نام هیولا و صورت سخن گفت؟

۳-۱. تشکیک وجود

یکی دیگر از مبانی نظام فلسفی صدرا که در بحث ما دخیل است، تشکیک در وجود است. صدرا تشکیک را در حقیقت وجود منحصر می‌داند (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۳۷؛ همو، ۲۰۰۳، ب، ص ۱۶۵-۱۶۶). در تشکیک وجود، واقعیت از آن جهت که واقعیت است؛ یعنی خود به خود و ذاتاً کامل و ناقص است (صدرالدین شیرازی، ۱۹۹۹، ص ۳۰۷). پس بر اساس تشکیک وجود، اولاً همه مراتب و موجودات هستی، بهره‌ها و درجات آن

محسوب می‌شوند. ثانیاً تحول و شکوفایی همه وجودهای عالم طبیعت (حرکت جوهری)، بر اساس همین تشکیک وجود تبیین می‌شوند و هر مرتبه ضعیف در مسیر تحول، رقیقه مرتبه بعدی محسوب می‌شود (اشتداد وجودی) (همو، ۱۹۸۱، ج ۳، ص ۳۲۸).

۴-۱. حرکت جوهری

مسائل حکمت متعالیه با گذر از فلسفه «هستی» به فلسفه «شدن» منتقل می‌شوند و در واقع حرکت، بنایی مبتنی بر مبانی اصالت وجود و تشکیک وجود است (مطهری، ۲۰۰۱، ج ۷، صص ۴۶۸ و ۲۱۱، ج ۹، صص ۱۹۰-۱۸۹ و ۹۷) و از آنجا که ماهیات بنا بر اصالت وجود، منتزعات ذهنی و ظهورات عقلی از وجودات محدود هستند، لذا حرکت اختصاص به وجودات دارد (آملی، ۱۹۹۸، ج ۲، ص ۲۰۱)، ولی این صفت بالذات وجودات به دلیل اتحاد ماهیات با وجودات، بالعرض به ماهیات هم نسبت داده می‌شود (آشتیانی، ۱۹۹۹، ص ۷۱).

صدر ا برخلاف فلاسفه و متکلمین اسلامی قبل از خود که به حرکت در چهار مقوله آین و کیف و کم و وضع، اتفاق نظر داشتند، حرکت در جوهر را به عنوان یک مسئله اصلی مطرح کرد (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۳، ص ۶۲)؛ به این معنی که هر جسمی بحسب حرکت ذاتی، وجودش در تحول و سیلان دائمی به سر می‌برد (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۲، ص ۲۳۱؛ مصباح یزدی، ۲۰۰۹، ص ۲۵) و هویت جوهری‌اش ذاتاً اشتداد می‌یابد. این اشتداد و حرکت به صورت متصل صورت می‌گیرد و واحد متصل، واحد بالوجود و الشخص است (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۲، ص ۲۴۶). به بیان آدق حرکت جوهری جوشش و تحرک درونی متن گوهر هستی و از انحای وجود جوهری است (جوادی آملی، ۲۰۰۷، ج ۱-۴، ص ۲۲۳؛ صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۳، ص ۶۹). زیرا جوهر سیال و متجدد ساری در همه اجسام به صورت نوعیه موسوم است که نوعیت اجسام نیز به واسطه آن تمام می‌شود (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۴ الف، ص ۳۸۷) و ملاصدرا صور نوعیه را به وجودات برگردانده و آن‌ها را از حوزه ماهیات بیرون نموده است (همو، ۱۹۹۷، ج ۱، ص ۱۳۲).

حال مسئله این است که بنا بر حرکت جوهری که طبق آن همه وجودهای مادی، مساوق تجدد و حرکت هستند و در حدوث زمانی و وجودی مستمر به سر می‌برند، تکلیف جوهری

به نام هیولا چه می‌شود؟

۲. تفسیر ماده‌المواد از منظر شارحان معاصر حکمت متعالیه

تفاسیر شارحان معاصر پیرامون حقیقت ماده‌المواد به شرح زیر است:

۲-۱. تفسیر هیولی بر اساس حرکت جوهری

بر اساس دیدگاه علامه طباطبایی حرکت جوهریه هیولا را احیا کرد و از سقوط نجات داد (طباطبایی، ۱۹۸۵، ج ۴، صص ۱۹۶ و ۱۸۴). حرکتی که در سراسر عالم، اصل اصیل است. زیرا آنچه در این عالم حقیقت دارد، جز از قوه به فعل رسیدن تدریجی چیزی نیست و در هر جای جهان که از قوه به فعل رسیدنی موجود باشد، جز از راه حرکت نیست. این عالم نه تنها مجموعه‌ای از قوه و فعل‌ها است، بلکه بنا بر حرکت جوهری عالم صرف خروج از قوه و فعل است (همان، ج ۴، ص ۲۱۶)؛ یعنی موجودات جوهری جهان طبیعت به حسب وجود شخصی متصل بوده و یک آمیزش وجودی دارند به گونه‌ای که همگی یک واحد گسترده و پیوسته و ذاتاً متحرک هستند، اعراض نیز به تبع وجود جواهر در تبدل بوده و در راه تکامل به سوی مطلوب نهائی خود روانند (همان، ج ۴، ص ۱۴۲).

در حرکت جوهری عمومی جهان ماده، آغاز حرکت ماده اولی و قوه‌ای است که حقیقتاً هیچ فعلیتی ندارد و پایان حرکت نیز تجرد و فعلیت محضی است که حقیقتاً هیچ قوه‌ای ندارد (همو، ۲۰۰۹، ج ۳، ص ۱۰۷؛ همو، ۲۰۰۸، ج ۲، ص ۳۰۷). لکن قوه و فعل و خروج از قوه به فعل در حرکت، دو حقیقت متمایز نیستند، بلکه قوه و فعل وحدت اتصالی دارند و ماهیت قوه چیزی جز یک مرتبه ضعیفه از فعلیت نیست (همو، ۱۹۸۵، ج ۴، ص ۲۱۶). به طوری که ماهیت قوه بر ماهیت فعلیت از نظر زمانی مقدم است، ولی وجود فعلیت و وجود قوه معیت زمانی دارند و فعل تقدم ذاتی بر قوه دارد (همان، ج ۴، ص ۲۳۵). به عبارت دیگر اختلاف میان وجود بالقوه و وجود بالفعل شیء تشکیکی است و به شدت و ضعف وجود بر می‌گردد، یعنی در خارج یک وجود واحد است که به تدریج از ضعف به سوی شدت می‌رود (همو، ۲۰۰۸، ج ۲، ص ۲۴۱). بنابراین قوه و فعل از سنخ وجود هستند و قوه شیء همان مرتبه ضعیفه وجود شیء است؛ به عبارت دیگر قوه و فعل منتزع از دو

مرتبه وجود واحد متصل هستند و قوه از صورت بما هی صورت به اعتبار ضعف مرتبه وجود انتزاع می‌شود (همو، ۱۹۸۵، ج ۴، ص ۲۱۵). قوه‌ای که در مرتبه ذات ماده متحد با آن است؛ یعنی ماده و قوه یک واحد جوهری هستند که نسبت قوه به ماده نسبت متعین به لامتعین است (همان، ج ۴، ص ۱۳۵). از این رو بر اساس نظریه تکونات تدریجی و بنا بر اتحاد قوه و فعل در حرکت، باید ماده و صورت را دو مرتبه از یک واحد دانست (همان، ج ۴، ص ۱۹۵) و لازم نیست حامل قوه، یعنی هیولا جوهری مستقل فرض گردد (همان، ج ۴، ص ۲۱۵). به هر حال ماده و صورت دو مرتبه از یک وجود و دو جزء طولی حرکت هستند که فقط قابل اشاره عقلی هستند نه اشاره حسی (همان، ج ۴، ص ۱۸۵). از این رو مفاهیم کثیر و متمایز ذهنی مانند مفهوم ماده و صورت یا قوه و فعل از خاصیت طرز اندیشه سازی ذهن پیدا شده‌اند (همان، ج ۴، ص ۲۱۶).

۲-۲. تفسیر هیولای بر اساس نحوه موجودیت فصل اخیر

در نظر استاد مطهری نسبت ماده به صورت‌هایی که می‌پذیرد، همانند نسبت یکی از حروف الفبا به حرکات گوناگونی است که به خود می‌گیرد، به طوری که آن را نمی‌توان پیدا کرد، ولی می‌توان وجودش را درک کرد (مطهری، ۲۰۰۱، ج ۵، ص ۲۹۹). از آنجا که هیولای اولی در ذات خودش غیر از فعلیت قوه هیچ فعلیتی ندارد و ماهیت و حقیقتش فقط امکان شدن است، از این رو هیچ تعریفی ندارد و تصور و تصدیقش دشوار است (همان، ج ۷، ص ۱۷۵). از سوی دیگر تا چیزی تصور نشود، امکان انکار وجود یا تصور آن نیست. بنابراین تصور ماهیت و ذات ماده اولی جهان به شکل یک عنوان انتزاعی و ثانوی ضروری است (همان، ج ۶، ص ۱۰۰۹).

فرآیند درک ماده‌المواد چنین است که اشیاء از جهت هستی‌شان، اقتضای حفظ وضع فعلی خود را دارند، ولی از جهت قوه خود، عبور از وضع فعلی و شیء دیگر شدن را ایجاب می‌کنند (همان، ج ۵، ص ۵۵۰، ج ۷، ص ۱۷۶). بنابراین شیء ترکیبی از قوه و فعلیت است، ولی چنین نیست که در خارج نیمی از آن قوه و نیم دیگر فعلیت باشد، بلکه این شیء تماماً ماده است و بتمامه صورت است؛ به عبارت دیگر شیء از جنبه محسوس غیر قابل تجزیه و از جنبه عقلی قابل تجزیه به دو حیثیت ماده و صورت است. به طوری که

این دو حیثیت مختلف، دو درجه از وجود هستند که توأم با یکدیگرند (همان، ج ۱۱، ص ۴۷۰-۴۶۹)، البته چنین حیثیتی اعتباری نیست، بلکه جنبه‌ای واقعی در خود شیء است (همان، ج ۷، ص ۱۸۲).

ترکیب جسم از هیولی و صورت از قبیل ترکیب یک شیء از دو جزء عرضی نیست (همان، ج ۷، ص ۲۱۳)، بلکه ترکیب طولی است، یعنی یک جزء، جزء دیگر را در بر گرفته است و نسبت این دو جزء نسبت مبهم و متعین است (همان، ج ۷، ص ۲۱۴) و ماده همان حقیقت مبهم و صورت حقیقت معین است، که همیشه مبهم در ضمن و ظل معین وجود دارد و همان متعین که مبهم اعتبار شود، ماده می‌گردد. از این رو هیولی برای جسم، جزء مستقلی در مقابل صورت نیست، بلکه جزئی اعتباری و انتزاعی است (همان، ج ۷، ص ۲۱۵، ج ۱۱، ص ۴۶۷).

توضیح بیشتر اینکه بنا بر اصالت وجود تمام حقایق اجناس و فصول سابق در فصل آخر جمع هستند و فصل آخر به نحو مجمل متضمن همه آن معانی گذشته است و از آنجا که یک ماهیت نمی‌تواند در مرتبه ذاتش و در عین بساطت متضمن همه اجناس و فصول دیگر باشد، از این رو فصول در نهایت به انحای وجودات بر می‌گردند (همان، ج ۱۱، ص ۴۷۴، ج ۷، ص ۲۱۶). در واقع این مطلب که یک چیز، چیز دیگر را کاملاً در بر داشته باشد، مبتنی بر نظریه تشکیک است و تشکیک هم جز در وجود در چیز دیگری نیست (همان، ج ۷، ص ۲۱۶). ماهیت هم گرچه در ذات خودش قابل تشکیک نیست، ولی به تبع وجود قابل تشکیک هست. در این صورت فرق جنس با فصل و ماده با صورت تقریباً نوعی فرق شدید با ضعیف در مرتبه ماهیت می‌شود (همان، ج ۱۱، ص ۴۷۵).

نتیجه نهایی این می‌شود که در مرحله ابتدایی به نظر می‌رسد، حقیقت نوع مرکب از جنس و فصل است، ولی در درجه آخر روشن می‌شود که تمام حقیقت نوع فصل آخر آن است، چون فصل اخیرش تمام فصول و اجناس گذشته را به اجمال در خود دارد. این اجزاء به صورت اعتباری از یکدیگر جدا می‌شوند، ولی در حقیقت همیشه یکی متضمن دیگری است (همان، ج ۷، ص ۲۱۷). از این رو بنا بر تحقیق، هیولای اولای مشائی قابل دفاع نیست و فقط هیولای بمعنی الأعم مورد قبول است، به طوری که بنا بر حرکت جوهری هر صورتی ماده برای صورت بعدی است (همان، ج ۵، ص ۲۵۳) و تفاوت میان ماده و

صورت نیز یک فرق اعتباری می‌شود البته نه اعتباری نیش غولی؛ یعنی یک شیء به اعتباری فعلیت و به اعتباری قوه است. بنابراین هیولی و صورت دو وجه از شیء واحد هستند نه دو جوهر (همان، ج ۱۱، ص ۶۰۴). به عبارت دیگر در حکمت متعالیه ماده اولی، در واقع یکی از حیثیات صورت و به جوهریت آن، جوهر است (یزدان پناه، ۲۰۱۰، ج ۲، ص ۳۳۵).

۲-۳. تفسیر هیولی بر اساس نحوه تحقق معقولات ثانی

از نظر استاد مصباح یزدی وجود هیولا و جوهری که ذاتاً فاقد هرگونه فعلیتی باشد، قابل اثبات نیست (مصباح یزدی، ۲۰۰۴، ج ۲، ص ۱۸۵). در نظر وی هیولی یک امر عینی نیست، بلکه صرفاً یک مفهوم انتزاعی است. وحدت خارجی نیز برای آن فرض نمی‌شود و تنها یک وحدت مفهومی و جنسی می‌توان برای آن اعتبار کرد (همو، ۲۰۰۵، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۵۰-۲۴۹) و این که برای مفاهیم عدمی مرتبه‌ای از وجود در نظر گرفته شود، قابل التزام و اثبات نیست (همو، بی‌تا، ج ۱، جلسه ۱۰۰).

مفهوم قوه و فعل از قبیل معقولات ثانیه فلسفی هستند که عقل آن‌ها را با توجه ویژه‌ای از شخص وجود سابق و لاحق انتزاع می‌کند. به عبارت دیگر زمانی که به دو امر جسمانی توجه شود که یکی از آن‌ها فاقد دیگری است، ولی می‌تواند واجد آن گردد، مفهوم قوه و قابلیت از موجود اول انتزاع می‌شود و هنگامی که واجد آن شد، مفهوم فعلیت به آن نسبت داده می‌شود (همو، ۲۰۰۴، ج ۲، صص ۱۸۹ و ۲۶۰ و ۲۵۶). پس این مفاهیم انتزاعی، اضافی و نسبی و حاکی از حیثیت‌های عقلی هستند (همان، ج ۲، ص ۲۵۷) که از مقایسه دو شیء با یکدیگر بدست می‌آیند و ما بازای عینی و خارجی ندارند و دلیلی ندارد که حیثیت قوه و قبول امری عینی و خارجی باشد و بر اساس آن، جوهر یا حتی عرضی اثبات گردد که ماهیتش، ماهیت قوه و پذیرش است. این مورد یکی از موارد خلط بین معقول اول و معقول ثانی است (همان، ج ۲، ص ۱۹۰). در واقع ذهن در پیدایش معقولات ثانیه فلسفی فعال است نه منفعل و کثرت آن‌ها تابع کثرت مدرکات نیست و نفس می‌تواند با یافتن یک واقعیت، چندین معقول ثانی در خود به وجود آورد (همو، ۲۰۰۸، ج ۲، ص ۸۳).

به هر حال به نظر می‌رسد فرض موجود بی‌فعلیت همانند فرض موجود بی‌وجود، فرض معقولی نیست و اگر هیولی در سایه صورت، به طور حقیقی دارای فعلیت شود و صورت واسطه در ثبوت باشد نه واسطه در عروض، حیثیت ذاتی هیولی و قوه محض بودن آن نادیده گرفته شده است و اگر قوه بودن برای هیولی نظیر امکان برای ماهیت منظور گردد که هیچ‌گاه از آن جدا نمی‌گردد و در عین حال در سایه علت، متصف به وجوب بالغیر می‌شود، لازمه‌اش عدمی و اعتباری بودن هیولی است (همو، ۲۰۰۴، ج ۲، ص ۱۹۳-۱۹۲).

۲-۴. تفسیر هیولی بر اساس تشکیک وجود

از نظر استاد جوادی آملی هیولای اولی مرتبه‌ای از هستی را دارد (جوادی آملی، ۲۰۰۷، ج ۲-۴، ص ۱۷۱)، ولی در طرف مقابل وجود واجب و در حاشیه دیگر رشته هستی قرار گرفته و در نهایت ضعف و نقص است (همان، ج ۲-۴، ص ۱۲۴، ج ۱-۵، ص ۵۰۵). به عبارت دیگر مراتب مختلف وجود بر مبنای تشکیک بر چهار قسم است: مرتبه واجب، مرتبه جوهر، مرتبه عرض و مرتبه حرفی و ربطی که وجود آن فی‌غیره و در نهایت ضعف است، به طوری که نفسیتی ندارد و در پناه یک وجود دیگر موجود است، مانند بسیاری از معقولات ثانیه و امور عدمی (همان، ج ۱-۴، ص ۴۵۳). بنابراین مراتب وجود جواهر به ماده اولی ختم می‌شود که جوهری متقوم به صورت حال در آن است و فعلیتی جز قبول و استعداد ندارد (همان، ج ۱-۴، ص ۴۵۲، ج ۱-۳، ص ۱۸).

همانگونه که واجب تعالی بسیط الحقیقه بوده و دارای همه اشیا از جهت فعلیتشان است و به لحاظ تعین آن‌ها، هیچ یک از اشیا نیست، هیولی نیز از جهت قوه شامل همه اشیا بوده و واجد هیچ یک از آن‌ها به لحاظ فعلیت نیست (همان، ج ۲-۴، ص ۱۹۳). نفس وجود هیولی از نهایت ضعف مشبک با عدم است (همان، ج ۱-۱، ص ۲۶۱). در واقع معنای عدمی است که مرتبه‌ای ضعیف از وجود را دارد و در ظل معنای وجودی صورت موجود می‌شود (همان، ج ۲-۴، ص ۱۹۶).

هیولی، به لحاظ ذات خود تنها قابل صور و حقایق و ابهام محض است و صورت هیچ شیء و حقیقت و تحصلی ندارد (همان، ج ۲-۴، ص ۱۲۴). آن تنها توان و قوه شیء بودن است و توان صرف بدون مقارنت فعلیت، نمی‌تواند محقق باشد، پس ماده ضمن مغایرت با فعلیت،

در سایه و پناه آن از واقعیت بهره‌مند می‌شود. فعلیت و شیئیت هیچ شیء توسط ماده تأمین نمی‌شود. لکن تحقق آن همراه با اشیای بالفعل، بنا بر برهان ضرورت دارد (همان، ج ۱-۲، ص ۲۰۶-۲۰۵). بدین بیان که فعلیت هر شیء و شیئیت آن، حقیقت و ماهیتش است و ماهیت هر چیزی مرز بسته‌ای است که حاکی از کمال خود و نافی کمال غیر از حریم خود است، از این رو قبول فعلیت دیگر در ذات ماهیت راه ندارد و به عنوان وصف با نظر به ذات ماهیت و یا مقایسه فعلیت و صورت نوعیه با دیگر صور نوعیه انتزاع نمی‌شود، پس چاره‌ای نیست جز این که قبول به ماهیتی مغایر ماهیات بالفعل استناد شود، ماهیتی که فاقد هر گونه فعلیت است و در سایه ماهیات بالفعل محقق می‌شود (همان، ج ۱-۲، ص ۲۰۵) و بهره‌وری هیولی از نور وجود بعد از حرکت آن است که برغم خروج آن از صرافت نخستین زمینه پذیرش صور بعدی را فراهم می‌آورد (همان، ج ۱-۲، ص ۲۵۴).

۲-۵. تفسیر هیولی بر اساس نوع رابطه ماهیت با وجود

در نگاه استاد حسن زاده آملی، هیولای اولی عالم، هیولای صورت جسمیه متوغل در عالم ماده است که متأصل در وجود نیست (همو، ۲۰۰۲، ج ۶، ص ۵۹) و دلایل فصل و وصل و قوه و فعل، دال بر ضرورت وجود و تلازم آن با صورت در عالم ماده هستند (همو، ۱۹۸۷، ص ۲۴۹). این هیولی انزل مراتب وجود است و پایین‌تر از او نیستی است (همو، ۲۰۰۶، ص ۱۳۱). قوت محض است و به خاطر کثرت ضعفش با هر صورتی متحد می‌گردد، مانند اتحاد ماهیات با وجود و فنای آن‌ها در وی؛ یعنی همچنان که هر یک از ماهیت و وجود در خارج، وجود علی حده ندارند، بلکه آنچه در خارج متحقق است، همان وجودات مخصوصه است و ماهیات، فانی و مندک در وجودات‌اند و چیزی در مقابل وجودات متعینه در خارج نیستند، همچنین هیولی که قوه صورت است، فانی و مندک در او است نه اینکه چیزی در قبال او باشد (همو، ۱۹۸۷، صص ۲۴۸ و ۲۲۳). هیولای مادی یکی از دو اصل جسم طبیعی و متحقق به صورت جسمیه است، هر چند خود صورت جسمیه بدون صورت نوعیه در خارج به وقوع نمی‌رسد. از این رو صورت جسمانی شریکه العله هیولی است و علت اصلی وجود آن، موجود مفارقی است که هیولی را در کنف صورت تحقق می‌دهد (همو، ۲۰۰۲، ج ۱، ص ۹۳). ماده و صورت طبیعی خارجی در واقع دو موجود متمایز الذات و

متمایز الوجود به حسب عقل و اعتبار از یکدیگرند (همو، ۱۹۹۶، ص ۴۷؛ همو، ۱۹۸۷، صص ۲۲۲، ۲۲۴ و ۲۴۶). هیولی نیز با صور وارد بر آن‌ها در خارج به حسب وجود، ترکیب اتحادی دارد، گرچه به حسب اعتبار و تحلیل عقلی می‌تواند به دو جزء تفصیل یابد (همو، ۱۹۸۷، ص ۲۵۰).

۳. تحلیل نهایی از تفاسیر شارحان معاصر حکمت صدرایی در هویت ماده‌المواد

بنا بر آنچه گذشت روشن گردید که اصطلاح هیولای اولی در ابتدا تحت تأثیر اندیشه‌های ارسطویی به معنای جوهری فاقد هر گونه فعلیت و صرف قابلیت و به منظور توجیه برخی خصوصیات جسم در آثار فلاسفه به کار گرفته شده بود؛ اما در حکمت متعالیه عنوان مذکور در این معنا محدود نماند و بر معنایی غیر از معنای ماده ارسطویی اطلاق گردید. در نوشتار حاضر در راستای ارائه بحثی روشمند و در عین حال منتج به پاسخ پرسش اصلی؛ یعنی تعیین هویت ماده‌المواد بر اساس مبانی فلسفه صدرای با بررسی تفاسیر شارحان معاصر حکمت متعالیه حاصل شد که ایشان به گونه آگاهانه، بر حسب نیاز و در طریق سامان بخشی به نظام فکری حکمت متعالیه، مفهوم ماده‌المواد را در معنایی خاص به کار برده‌اند. به طوری که مفسران معاصر با عنایت به مبانی حکمت متعالیه، نظریه ماده‌المواد و موطن آن را از عالم ثبوت و عین به عالم اثبات و ذهن منتقل کرده‌اند. زیرا در خارج فقط وجود مشکک و بسیطی است که با حرکت جوهری از ضعف به سوی شدت در حرکت است و درک کثرت ماده‌الاولی و صورت جسمیه کار ذهن است و ماهیات و مفاهیم ماده و صورت، حاصل کارکرد ذهن و مفهوم سازی آن هستند که البته اعتباری نیش غولی نیست، بلکه از آنجا که برای انسان امکان دسترسی کامل به وجود خارجی نیست، حدود وجودات محدود در قالب ماهیات و شدت و ضعف وجود در موجودات سیال عالم طبیعت در هیأت ماده و صورت در ذهن ظهور می‌یابند و حاکی از واقعیت خارجی هستند، به طوری که ماده حاکی از مرتبه ضعیف وجود خارجی و صورت حاکی از مرتبه شدید آن است. بنابراین چنان نیست که طرح نظریه ماده‌المواد در آثار فلاسفه صرفاً ارزش تاریخی داشته باشد نه

کشف واقعیت؛ چرا که حکایت‌گری ماده اولی از واقعیت خارجی نیز به نوعی درک و معرفت به واقعیت و به عبارتی کشف واقعیت است.

کوتاه سخن اینکه علاوه بر توضیح مختصر مبانی مهم حکمت متعالیه، تفاسیر شارحان معاصر حکمت متعالیه از جمله علامه طباطبایی و استاد مطهری و جوادی آملی و مصباح یزدی و حسن زاده آملی پیرامون حقیقت ماده اولی بر اساس مبانی مذکور تبیین گردید و روشن شد که این تفاسیر اختلاف بنیانی با یکدیگر ندارند و در نهایت همه به یک تفسیر بر می‌گردند و آن این است که در حکمت متعالیه و بر اساس مبانی آن، مفهوم هیولا اولی همان معنای ارسطویی آن نیست و با بسیط دانستن وجودات در حکمت متعالیه نمی‌توان از ترکیب واقعی وجودات مادی از ماده اولی و صورت جسمیه جوهری سخن گفت. زیرا بنا بر اصالت وجود، در خارج فقط وجود محقق است که بنا بر تشکیک دارای مراتب شدت و ضعف می‌باشد و هر مرتبه نیز در مقام خارج، یک وجود بسیط است و ماهیت ظهور ذهنی وجود محدود در ذهن است. در این میان ماده‌المواد نیز صرفاً مفهومی انتزاعی از مرتبه ضعیف وجود خارجی در حال اشتداد و حاصل کارکرد عقل و مفهوم سازی ذهن است.

بنابراین فحوای سخنان شارحان مذکور به لحاظ سلبی یکسان بوده و همگی هیولای جوهری مستقل و به معنای ارسطویی را نفی می‌کنند و صرفاً بیانات اثباتی ایشان در تبیین حقیقت هیولای اولی متفاوت است. در واقع همه این متفکران با تأمل در مبانی پیش‌گفته حکمت متعالیه، یعنی التزام به اصالت و تشکیک وجود و حرکت جوهری بدرستی دریافته‌اند که تفسیر ارسطویی از ماده اولی به عنوان جوهری مستعد، در نظام فلسفی صدرایی قابل دفاع نیست. نکته مهم و حائز اهمیت در اینجا این است که گرچه این متفکران با تکیه بر مبانی مذکور و برخی تعابیر صریح ملاصدرا، نمی‌توانند تلقی ارسطویی و مشایی از ماده اولی را بپذیرند، لکن از طرف دیگر با توجه به ادله نظریه ماده و هیولا و تأثیر این نظریه در برخی از مسائل مهم فلسفی (مثل تبیین حرکت)، نمی‌خواهند و نمی‌توانند خودشان را از این نظریه رها کنند و طرحی دیگر در اندازند. بنابراین سعی می‌کنند هر طور هست، دست کم لفظ و مفهوم هیولا را همچنان حفظ کنند؛ در حالی که این اسم و مفهوم، فحوا و ما یزایی به کلی دیگر دارد و حتی این پا فشاری به حفظ و رواج این مفهوم در این نظام فلسفی، گهگاهی رهزن و موجب مغالطه هم می‌شود!

نتیجه‌گیری

از تأمل در مباحث پیش‌گفته می‌توان نتیجه گرفت که فیلسوفان حکمت متعالیه از یک طرف در همسویی با ارسطو و در قالب منظومه فکری مشایی تلاش می‌کردند برای تبیین ماجرای حرکت و حدوث و زوال حوادث و پیوند گذشته و آینده، ماده و صورت مرسوم را حفظ و تأیید کنند و از طرف دیگر بر اساس مبانی حکمت متعالیه، هضم و تبیین آن جوهرهای مرسوم، با چالش‌های سهمگین مواجه می‌شد. دقت و تأمل در عبارت‌های متشتم خود ملاصدرا در آثار مختلفش و همین‌طور اضطراب سخنان شارحان در این زمینه، اهمیت چالش مذکور را نشان می‌دهد.

بنابراین به نظر می‌رسد با التزام به تشکیک و بساطت وجود و حرکت جوهری، ادعای ترکیب واقعی وجود جسم از دو جوهر ماده و صورت جسمیه قابل دفاع نیست و تنها می‌توان گفت که هر وجود ضعیف مادی، رقیقه مرتبه بعدی است و مرتبه بعدی حقیقت و شکوفا شده مرتبه قبلی محسوب می‌شود و البته این شکوفایی نیز در پرتو افاضه مستمر و متصل موجود مفارق صورت می‌گیرد. بر اهل تأمل پوشیده نیست که این سخن و نتیجه در برخی از تعبیر ملاصدرا و شارحان آثار او نیز گاهی به صراحت و گاهی به اشارت به چشم می‌خورد و محصول آن مبانی حکمت متعالیه نیز هست.

پر واضح است که این نتیجه‌گیری و انتزاع ماده و صورت از یک وجود منقضي و سیال کجا و آن ماده و صورت ارسطویی منطوی در جسم کجا! ماده و صورت انتزاعی از فعلیت یک وجود و نسبت آن به مرتبه بعدی انتزاع می‌شود؛ لکن ماده و صورت ارسطویی، دو جوهر فی‌نفسه‌ای هستند که با هم متحد گشته‌اند. ماده و صورت انتزاعی، دو معقول ثانی فلسفی هستند که بنا به ملاحظاتی از یک وجود سیال انتزاع می‌شوند، ولی ماده و صورت ارسطویی، دو ماهیت و معقول اول حاصل در ذهن و خارج‌اند.

مشارکت نویسندگان

این مقاله مستخرج از رساله دکتری سیده رقیه موسوی و با همکاری استاد راهنما دکتر منصور ایمان‌پور و اساتید مشاور دکتر غلامحسین احمدی‌آهنگر و حسن فتحی‌نگاشته شده است.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری تحت عنوان «حقیقت هیولای اولی بر اساس مبانی فلسفه صدرای و نقش آن در بحث حرکت» دانشجوی دکتری سیده رقیه موسوی در دانشگاه شهید مدنی آذربایجان است. از این رو شایسته است از همراهی اساتید به ویژه استاد راهنما دکتر منصور ایمان پور تشکر نمایم.

تعارض منافع

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مأخذ

- Aristotle, *Metaphysics*, translated by David Ross, in the complete works of Aristotle, edited by J. Barnes, Princeton university press, 1984. English
- Aristotle, *Metaphysics*, Translated by of Sharaf Al-Din Khorasani, fifth edition, Tehran, Hekmat, 2010. Persian
- Ashtiane, J, *Mulla Sadra's biography and philosophical views*, Gom, Islamic Communications office, 1999. Persian
- Amoli, M, *Dorar Al Fawayid (talyghat ala sharh Almanzume lil Sabzwayr)*, Gom, Ismaelian, 1998. Arabic
- Abbaszadeh Jahromi, M, Fayyazi, Gh, 2014, "*The simplicity of existence in transcendent and peripatetic Philosophy*", Hekmat Isra ', No 22, pp 5-26. Persian
- Farabi, A, *Farabi's philosophical writing*, translated by Saeed Rahimian, first edition, Tehran, scientific and cultural publications, 1999. Persian
- ....., *Opinions of the utopia*, translated by Seyyed Jafar Sajjadi, Tehran, Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2000. Persian
- Fayyazi, Gh, *Existence and quiddity in Hekmat Sadraei*, Hossein Ali Sheidan Sheid, third edition, Qom, Research Institute and University, 2011. Persian
- Hasanzadeh Amoli. H, *Etihad Aghil Bi Maeghul*, second edition, Tehran, Hekmat, 1987. Persian
- ....., *Nusus Al Hekam Bar Fosus Al Hekam*, second edition, Tehran, Raja, 1996. Persian
- ....., *One Thousand and One Words*, vol 1. 2. 6, third edition, Gom, Bostan Ketab, 2002. Persian
- ....., *Doroos-e Marefate Nafs*, third edition, Gom, Alef lam mem, 2006. Persian.

- Hedayat Afza, M, 2017, "Study of internal contradictions and innovations of Mulla Sadra about the prime matter", *Wisdom and Philosophy*, 13th year, No 3, pp 101-119.
- Ibn Sina, *Al Shifa (Al Elahiyat)*, Gom, Marashi Najafi, 1984a. Arabic
....., *Al Talyghat*, investigation by Abdul Rahman Badawi, Gom, Al'Alam Eslamy, 1984b. Arabic
....., *Al Nejat Min Alghargh fy Bahr Alzalalat*, Introduction by Muhammad Taqi Danesh Pazhoh, Tehran, Tehran University, 2000. Arabic
....., *Rasayil Ibn Sina*, Gom, Bidar, 1980. Arabic
- Ibn Rushd, *tahafut al tahafut*, Introduction by Mohammed Al-Arebi, First Edition, Beirut, Dar al fikr al lobnani, 1993. Arabic
- Javadi Amoli, A, *Rahigh Makhtoom*, Vol 1, 2, researcher Hamid Parsania, Third edithion, Gom, Isra, 2007. Persian.
- Mesbah Yazdi, M, *Legha e Elahi*, edited by Karim Sobhani, second edition, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2009. Persian
....., *Sharh Asfar*, vol 1, part 1, first edition, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2001. Persian
....., *Amuzish e Falsafah*, Vol 1.2, Tehran, Amir kabir, 2004. Persian
....., *Sharh Nehayat al Hekma*, vol. 2, researcher and editor Abdul Rasool oboudiat, first edition, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2008. Persian
....., *Sharh Asfar*, vol. 1, part 2, research and writing by Mohammad Taghi Sobhani, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2005. Persian
....., *A Collection of Audio works by Mesbah Yazdi (Sharh Asfar)*, Ghanjene Marefat. Persian
- Moallemi, H, 2004, "*Etebariat mahiat az arsh einiat ta farsh sarabiat*", *Philosophical knowledge*, Vol 3, pp 89-106. Persian
- Mirdamad, M, *Mirdamad works*, Vol 1, by Abdullah Noorani, Tehran, Association of Cultural Works and Cultural Heritage, 2002. Arabic
- Motahari, M, *Movement and Time in Islamic Philosophy*, Vol 1, third edition, Tehran, Hekmat, 1990. Persian
....., *Collection of works of Master Shahid Motahari*, vol 5, 6, 7, 11, 2001. Persian
- Modarres Zonozi, A, *Badaye al-Hekam*, edited and introduced by Ahmad Vaezi, first edition, Tehran, Al-Zahra, 1997. Persian
- Souhrawardi, *Hekmat Al-Ishragh*, translated by Seyyed Jafar Sajjadi, second edition, Tehran, University of Tehran, 1976. Arabic

- Sabzwari, H, *Sharh Al Manzumeh*, commented on by Hassan Zadeh al amoli, Presentation and investigation by Masoud Talebi, Tehran, Nab. Arabic
- Shirazi. M, *Al-Hikma al-mutaaliya fi l-asfar al-aqliyya*, Vol 1.2.3.4.5.6.7, Annotator Allameh Tabatabai, Third edithion, Beirut, Dar Ihya al-turath al-arabi, 1981. Arabic
- ....., *Al-Arshiyeh*, the correction of Gholam hussein Ahani, Tehran, Mola, 1982. Arabic
- ....., *Mafatih al gheib*, Narrated by Ali Nuri, first edithion, Tehran, community philosophy of Iran, 1984a. Arabic
- ....., *Al Mashaeir*, translated by Mirza Emad Al-Dowleh, French translation, introduction and commentary by Hanri Corban, second edition, Tehran, Tahoori, 1984b. Arabic
- ....., *Collection of philosophical writing of Sadr Al-Muta'allehin*, second edition, Tehran, Hekmat, 1999. Arabic
- ....., *Al-Shawahid al-Rububiyah fi al-Manahj al-Solukiyyah*, annotations by Hadi ibn Mahdi Sabzevari, first edition, Beirut, Institute of Arab History, 1997. Arabic
- ....., *Three Philosophical Essays*, third edition, Qom, Islamic Notifications Office, 2008. Arabic
- ....., *Al Hashiyeh Ala al ilhiyat al shifa*, first edition, Qom, Bidar. Arabic
- ....., *Sharh al-Hedayat al-Athiriyah*, first edition, Beirut, Institute of Arab History, 2001. Arabic
- ....., *Al Hashyh Ala al-ilhiyat al-shifa*, With the nobility of Seyyed Mohammad Khamenei, edited and researched by Dr. Najafgholi Habibi, Tehran, Sadra Islamic Wisdom Foundation, 2003a. Arabic
- ....., *Al-Shawahid al-Rububiyah fi al-Manahj al-Solukiyyah*, by Seyyed Mohammad Khamenei, edited and researched by Mustafa Mohaghegh Damad, Tehran, Sadra Islamic Theosophy Foundation, 2003b. Arabic
- ....., *Mafatih al Gheiyb*, vol 1. 2, by Seyyed Mohammad Khamenei, edited by Dr. Najafgholi Habibi, Tehran, Sadra Islamic theosophy Foundation, 2007. Arabic
- Tabatabai, M, *Translation and explanation of Bedayah al hekmah*, vol 3, eleventh edition, Qom, Bostan ketab, 2009. Persian
- ....., *Translation and explanation of nehayah al hekmah*, Vol 2, second edition, Qom, Bostan ketab, 2008. persian
- ....., *Principles of Philosophy and Method of Realism*, Vol 4, second edition, Tehran, Sadra Publications, 1985. Persian

Yazdanpanah, Y, *Principles of theoretical mysticism*, written by Seyyed Ata Anzali, second edition, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute, 2010a. Persian
 ..... , Hekmat *Ishraq*, Vol 2, Research and Writing by Mehdi Alipour, first edition, Qom, hozeh Research Institute and University, 2010b. persian

معرفی نویسندگان

سیده رقيه موسوی دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان (نویسنده مسئول).

وی دانش آموخته دو مقطع سطح ۲ و ۳ رشته فلسفه جامعه الزهرا (س) قم بوده و مدرک دانشگاهی کارشناسی ارشد خویش را در رشته فلسفه و کلام اسلامی از دانشگاه خوارزمی اخذ کرده و اکنون دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و مدرس حوزه و دانشگاه هستند.

Mousavi, R. Phd student of Islamic philosophy and theology of Azarbijan Shahid Madani university, Tabriz, iran, corresponding author

✉ Masaviroghaye688@yahoo.com

منصور ایمان پور دانشیار فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان. ایشان مقطع لیسانس را در دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و مقطع ارشد و دکتری را در دانشگاه تهران در رشته فلسفه و کلام اسلامی گذرانده و دارای تألیفات و مقالات علمی و پژوهشی متعددی در گرایش فلسفه و کلام اسلامی هستند.

Imanpour. M. Associate Professor of Islamic philosophy and theology of Azarbijan Shahid Madani university, Tabriz, Iran

✉ Man3ima@yahoo.com

غلامحسین احمدی آهنگر استادیار فلسفه دانشگاه شهید آذربایجان. ایشان مقطع لیسانس را در دانشگاه فردوسی مشهد و کارشناسی ارشد را در دانشگاه تربیت مدرس و دکتری را در دانشگاه علامه طباطبایی گذرانده‌اند و حوزه تخصص ایشان فلسفه غرب است.

Ahmadihangar.GH, Assistant Professor philosophy of Azarbijan Shahid Madani university, Tabriz, Iran

✉ Ahmadihangar.babol@gmail.com

حسن فتحی دانشیار فلسفه دانشگاه تبریز. ایشان مقطع لیسانس را در دانشگاه تبریز و مقطع کارشناسی ارشد و دکتری را در دانشگاه تهران رشته فلسفه گذرانده و دارای تألیفات و مقالات متعدد علمی- پژوهشی در حیطه فلسفه تطبیقی و یونان و غرب هستند.

Fathi.H. Associate Professor of philosophy university of Tabriz, Tabriz, Iran

✉ Hfathi42@yahoo.com

How to cite this paper:

Seyede Roghaye Mousavi, Mansour Imanpour, Ghulam Hossein Ahmadi Ahanghar , Hassan Fathi (2022). The Nature of The Prime Matter According to the Principles of Sadra's Philosophy (in the View of Contemporary Commentators of Transcendent Theosophy). *Journal of Ontological Researches*, 10(20), 455-480. Persian.

DOR: 20.1001.1.23453761.1400.10.20.4.2

DOI: 10.22061/orj.2021.1653

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_1653.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit

<https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.